

УДК 94(477)»1941/1944»:355.355(477.41+477.53):34

**ФІНАНСОВО-ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ОКУПАЦІЙНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ
ТА СПЕЦИФІКА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ
«УКРАЇНА» ТА ГЕНЕРАЛЬНОЇ ОБЛАСТІ «КИЇВ» (1941–1944)**

Двірня К.П., Главацький М.В.

*Інститут історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова,
Київ, Україна
E-mail: maks_glavatskyi@ukr.net*

На основі архівних документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Державного архіву Київської області розкривається фінансово – податкова політика та специфіка її реалізація на прикладі Рейхскомісаріату «Україна» та генеральної області «Київ» як складових адміністративно - територіального поділу України у 1941–1944 рр. Автори виписують особливості різних регіонів окупованої території України, визначаючи регіональну специфіку фінансово-податкової системи окупаційної влади. Ця наукова проблема не стала об'єктом окремого історичного дослідження та потребує поглибленого й багатовекторного аналізу.

В перші місяці окупації створюється цілісна система правового регулювання щодо фінансів та податкових стягнень з місцевого населення. Аналіз архівних документів переконує в тому, що ці питання вирішувалися в кожній із складових управлінської структури Рейхскомісаріату «Україна» від найвищої ланки до найнижчої. В управлінську систему окупаційної влади входили генеральні області, гебітскомісаріати, міські, районні та сільські управи, робота і функції яких були чітко регламентовані спеціальними інструкціями, розпорядженнями, наказами. Можемо стверджувати, що німецькій окупаційній адміністрації за період господарювання не вдалося створити таку грошову систему, що була б повноцінною та задовольняла потреби окупантів. Причини цього потрібно визначати у термінах окупації, що були недостатніми для налагодження тривалого грошового обігу на території Рейхскомісаріату «Україна». На цій території не було достатньої товарної маси для укріплення грошової системи, що не могла виконувати регулятивну функцію.

Архівні документи переконливо свідчать, що на території генеральної області «Київ» існувала своєрідна система фінансових надходжень, що мала свої форми, напрямки, методи роботи, спостерігається впровадження фінансової системи органів окупаційної влади, що була властива саме для цього регіону. Генералкомісар регіону, як представник німецької влади, намагався використати особливості цього регіону для потреб Третього Рейху, вживаючи всіх необхідних для цього важелів впливу.

Аналіз документів переконує, що податкова система, запроваджена в РКУ, не відображала потреб відбудови господарства країни, що так рекламувалася німцями, а була в першу чергу спрямована на економічну експлуатацію місцевого населення та забезпечення роботи цивільних і карально-репресивних установ окупаційної ад-

міністрації. На території генеральної області «Київ» була створена регіональна специфічна структура податкової системи, зрозуміла та чітка для виконання населенням саме цього регіону. Генералкомісар мав право вносити свої поправки, зауваження, висновки до діючої системи оподаткування. Саме тому деякі однакові види зборів та податків у регіоні могли виконуватися ще із більшою прискіпливістю чи навпаки, не були обов'язковими у виконанні, порівнюючи із загальною територією РКУ.

Проте система податків і зборів, що була встановлена, виконувала функції забезпечення німецьких органів влади необхідними засобами продовольства, сировини, що з однієї сторони було практичним напрямком реалізації планів Німеччини на завойованих територіях, а з іншого – проводило практичну роботу щодо встановлення «повного порядку», забезпечення Німеччини методом подальшого грабування багатств України та експлуатації людського ресурсу.

Ключові слова: архів, фінансово-податкова політика, органи окупаційної влади, генеральна область «Київ», Рейхскомісаріат «Україна», план «Ост», план «Барбаросса», управа, гебітскомісаріат, господарський план, пропаганда, гроші, зона військового управління, штрафи, покарання, бюджет.

Події Великої Вітчизняної війни вже близько 70 років є предметом прискіпливого дослідження істориків. Тема політики німецької окупаційної влади на території України є багатовекторною та потребує широкого спеціального вивчення. Однією з таких тем є фінансова та податкова система окупаційних органів влади на території Рейхскомісаріату «Україна» та генеральної області «Київ» як його складової.

В історичній науці дослідженню проблем фінансової та податкової системи окупаційного режиму не приділялося належної уваги. Лише за часів незалежної України з'являються спеціальні наукові розробки, що розкривають лише окремі аспекти фінансово-податкової політики у вказаному вище регіоні. Однією з перших таких робіт є монографія А. М. Алексеева «Военная валюта» [1, с. 58], яка вийшла у повоєнний період (1948 р.). Ця проблема досліджується також у спільній праці М. М. Загорюлька та А. В. Юденкова «Крах плану «Ольденбург» [2, с. 160]. Новітню історіографію заявленої теми представляє колективна праця «Нацистське золото з України» [3, с. 56–60], а також монографічне дослідження І. Г. Ветрова «Економічна експансія Третього Рейху в Україні 1941–1944 рр.» [4, с. 63–65]. Правові аспекти регулювання фінансово-податкової системи окупаційного режиму глибоко вивчає у своїй роботі О. М. Гончаренко [5, с. 328–337].

В новітній період тематиці грошових систем та знаків на території окупованої України приділили особливу увагу дослідники А. С. Бадаєв [6, с. 67], Б. В. Сенілова [7, с. 79–81], Ю. І. Левченко [8, с. 117], Я. М. Натанзон [9, с. 68], І. М. Пасюк [10, с. 112–114]. Автори виписують особливості різних регіонів окупованої території України, визначаючи регіональну специфіку фінансово-податкової системи окупаційної влади. Відзначимо, що проаналізовані вищевказані наукові праці переконують в тому, що ця наукова проблема не стала об'єктом окремого історичного дослідження та потребує поглибленого й багатовекторного аналізу.

Автори публікації ставлять перед собою наступні завдання: розкрити особливості фінансово-податкової системи органів окупаційної влади вцілому на території Рейхскомісаріату «Україна» та в генеральній області «Київ», дослідити спільні та відмінні риси здійснення цієї політики.

Відзначимо, що після нападу Німеччини на Радянський Союз розпочалося втілення в життя плану «Ольденбург» – економічного розділу плану «Барбаросса» на окупованих територіях. Провідні ідеї плану «Ольденбург» ще до війни з СРСР були деталізовані в «Директивах по керівництву економікою у щойно окупованих східних областях» (так званій «Зеленій папці Герінга»). За наказом Герінга від 3 липня 1941 р. виконання настанов, що містилися в цьому документі, було обов'язковим в тих областях, що передавалися цивільному управлінню окупаційної влади. Для здійснення плану «Ольденбург» створено спеціальний економічний штаб та господарські інспекції для окупованих районів. Основні розпорядження містилися в «Коричневій папці». Друга частина цієї папки містила накази та розпорядження щодо фінансово-податкової системи в Рейхскомісаріаті «Україна». В «Коричневій папці» існував розділ «Директиви по управлінню фінансовим господарством», де були зазначені шляхи перебудови фінансової системи на території України у вигідному для окупантів варіанті. Відповідно до планів генерального плану «Ост» німецьке керівництво приступило до виконання визначених директив.

В перші місяці окупації створюється цілісна система правового регулювання щодо фінансів та податкових стягнень з місцевого населення. Аналіз архівних документів переконує в тому, що ці питання вирішувалися в кожній із складових управлінської структури Рейхскомісаріату «Україна» (далі – РКУ) від найвищої ланки до найнижчої. В управлінську систему окупаційної влади входили генеральні області, гебітскомісаріати, міські, районні та сільські управи, робота і функції яких були чітко регламентовані спеціальними інструкціями, розпорядженнями, наказами.

Що стосується першої складової заявленої проблематики - фінансової системи, то слід звернути увагу на особливості грошового обігу, що мав місце на окупованій території. Так, як Рейхскомісаріат формувався поступово з частин військової зони, то на його теренах були поширені всі грошові одиниці, що мали обіг в зоні військового управління, а саме: окупаційні марки, рублі та червінці. Така ситуація залишалась до грошової реформи від 4 липня 1942 р. Відповідно до розпорядження про грошову реформу: «грошовою одиницею Рейхскомісаріату «Україна» стає карбованець» [11, арк. 131]. В обіг були випущені банкноти номіналом в 1, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 [12, с. 304]. Також в 1942 р. був видрукований тираж грошових знаків номіналом 2 карбованці. Ці грошові одиниці були в обігу тільки на території Рейхскомісаріату «Україна», а в інших окупованих областях не приймалися [13, арк. 40]. Платіжними засобами залишалися в обмеженому вигляді радянські грошові знаки. Як підтверджено документами, «із грошових знаків СРСР залишити знаки вартістю 1 і 3 рублі, а також розмінну монету». В окупаційних постановках щодо грошової реформи вказувалось: «Всі інші грошові знаки є недійсними... вони підлягають обміну в Центральному емісійному банку України... по курсу 1 рубль = 1 карбованець» [13, арк.133].

Відзначимо, що на території РКУ знаходилися в обігу всі грошові одиниці, які були в обігу в Німеччині. Дослідник А. С. Бадаєв стверджує наступне: «Це була тверда валюта, якою розраховувались за послуги на території Рейхскомісаріату. Не дивлячись на два варіанти назв, ці гроші називали рейхсмарками» [6, с. 53]. Підтвердження цього знаходимо в матеріалах, які стосуються грошової реформи і де виписано наступне: «До особливого розпорядження кредитні білети Рейху також являються дійсним засобом розрахунку» [13, арк. 133]. Цим документом для німців на окупованих українських землях надавалася можливість здійснювати взаєморозрахунки у твердій валюті рентного банку Німеччини, що мала назву рентна марка зразка 1923–1937 рр. Її номіналами були – 1, 2, 5, 20, 50, 100, 500, 1000 рентенмарок, а також рейхсмарки зразка 1924–1942 рр. у номіналах 5, 10, 20, 50, 100, 1000 рейхсмарок [10, с. 78] (На цей час 1 рентна марка дорівнювала 1 рейхсмарці [14, с. 314]. Слід відзначити, що рейхсмарки знаходилися в обігу і на території зони оперативного тилу вермахту, але їх використання обмежувалося «особливими розпорядженнями» командування тилового району групи армій «Північ». Так, за цими документами від 1 вересня 1941 р., заборонявся обмін рейхсмарок в окупованих районах на валюту СРСР [15, арк. 231]. В Рейхскомісаріаті «Україна» вони були у вільному обігу, оскільки ця територія була підконтрольною Третьюму рейху. Отже, на території Рейхскомісаріату «Україна» після грошової реформи законними платіжними засобами були українські карбованці, німецькі марки, рублі (номіналом в 1 і 2), а також радянська розмінна монета [16, арк. 7]. Також в обігу знаходилися німецькі монети з дорогоцінних металів номіналом в 2, 5 рейхсмарок та звичайні розмінні монети номіналом в 1, 2, 5, 10, 50 пфенігів.

Рівень життя населення Рейхскомісаріату «Україна» визначався співвідношенням заробітної платні та вартістю товарів. Для розуміння ситуації потрібно навести фінансову ситуацію в регіоні. Заробітна плата кваліфікованого робітника становила 400 крб., бухгалтера – 500 крб., вчителя – 250 крб. Ставки фахівців та керівників підприємств коливались від 900 крб. до 1500 крб. [4, с. 116]. В той час кілограм хліба коштував 140–150 крб., сала – 700–750 крб., масла – до 800 крб., житнього борошна 40–80 крб., пшона 10–68 крб., картоплі 10–23 крб. [17, с. 48]. Порівняння заробітної платні та цін на продукти дозволяє стверджувати, що політика окупаційної влади була грабіжницькою.

Можемо стверджувати, що німецькій окупаційній адміністрації за період господарювання не вдалося створити таку грошову систему, що була б повноцінною та задовольняла потреби окупантів. Причини цього потрібно визначати у термінах окупації, що були недостатніми для налагодження тривалого грошового обігу на території Рейхскомісаріату «Україна». На цій території не було достатньої товарної маси для укріплення грошової системи, що не могла виконувати регулятивну функцію.

За таких умов селянин намагався реалізувати свою продукцію завдяки базарній торгівлі. Але і в цьому виді діяльності окупаційна влада намагалася обмежити можливості населення. Вона встановила правила та розпорядження, за яким майже вся сільськогосподарська продукція повинна була здаватися на користь німецької влади, держави. Селянину натомість із усього переліку товарів залишалася мізерна кількість, якою було важко прогодувати свою сім'ю.

Для осіб, що намагалися реалізувати свою продукцію на базарі, існувала окрема процедура. Лише гебітскомісар мав право видавати довідку про можливість здійснення торгівлі на базарі, за умов повної оплати селянином продукції державі. Види та кількість товарів, що можливо було продавати, щоразу змінювалися [18, с. 141].

Існувала ціла система фінансових та фіскальних заходів органів окупаційної влади. На місцях цей сектор управління очолювали керівники фінансових відділів місцевих управ. Незважаючи на те, що фактично ці керівники залежали від голів районних та міських управ, вони мали можливість проконсультуватися по суперечливим питанням з німецькими управлінцями. Самі ж фінансові відділи управ контролювали операції з руху коштів, що перебували на балансі управ, здійснювали підготовку бюджетних планів, які направляли до підпорядкованих ним гебітскомісаріатам. Гебітскомісар особисто контролював стан підготовки проектів бюджету фінансовими установам [19, арк. 9].

Для розуміння специфіки реалізації фінансової системи на цій території потрібно проаналізувати господарський план бюджету на місцевому рівні. Гебітскомісар отримував від управ проект плану бюджету, обов'язковою вимогою якого було дублювання на двох мовах – на німецькій та українській. Господарський план приймався на 3 місяці, містив відповідні графи «прибутки» та «видатки». Зокрема, серед витрат зазначалося про лікування хворих, видатки на утримання персоналу органів влади, канцелярські витрати, опалення приміщень. В сусідній графі аналізувалися подібні видатки на прикладі попереднього року.

Архівні документи переконливо свідчать, що на території генеральної області «Київ» існувала своєрідна система фінансових надходжень, що мала свої форми, напрямки, методи роботи. Районні управи отримували значну частину надходжень від адміністративних штрафів, базарного збору [20, арк. 2–4]. Органи управління намагалися збирати кошти за лікування хворих та шляхом надання транспортних послуг. Власні надходження складали лише 1/10 частину всієї суми бюджету. Цієї суми було недостатньо, адже лише на утримання апарату органів управління на районному рівні потрібно було виділяти щонайменше половину бюджетних коштів [19, арк. 17–19]. Іншу суму повинен був доплачувати гебітскомісар [21, арк. 8–11].

Адміністративні штрафи стали важливою складовою наповнення місцевих бюджетів. Це твердження можна проілюструвати на прикладі м. Києва. У квітні 1942 р. Київською Міською Управою було прийнято такі нормативно-правові документи: «Положення про заходи адміністративного покарання» та «Список дрібних правопорушень, за вчинення яких застосовуються адміністративні покарання» [22, арк. 101]. У цьому документі зазначалося про випадки адміністративного покарання, зокрема, застосування до осіб, що не виконували розпоряджень представників органів управління, без поваги ставилися до органів міського самоврядування, з'являлися у стані сп'яніння у громадських місцях, порушували громадський спокій та лад, ухилялися від реєстрації на біржі праці, порушували санітарні та протипожежні правила [22, арк. 43–45].

Інститут виконавців постанов голови м. Києва було створено при адміністративному відділі [21, арк. 92]. Застосовувати адміністративні покарання мали право го-

лова міста, а також голови районних управ, яким підпорядковувалися начальники охоронної поліції [22, арк. 157].

На території генеральної області «Київ» спостерігається впровадження фінансової системи органів окупаційної влади, що була властива саме для цього регіону. Генералкомісар регіону, як представник німецької влади, намагався використати особливості цього регіону для потреб Третього Рейху, вживаючи всіх необхідних для цього важелів впливу.

Фінансові відносини регулювалися між органами влади центрального та регіонального рівнів, місцевим населенням. Створювалася система нових нормативних актів, що регулювали цю сферу суспільства.

Для забезпечення фінансових потреб функціонування установ та організацій РКУ були запроваджені податки і збори, які потім підлягали розподілу та визначали особливість фінансової системи в окремих регіонах окупованої території Рейхскомісаріату «Україна». Проте життя за умов окупації, діяльність органів німецької влади показало, що в переважній більшості випадків домінуючою функцією окупаційного життя була фіскальна діяльність органів влади у відносинах з місцевим населенням. За цих умов надзвичайно важливим джерелом наповнення місцевих бюджетів ставали штрафні санкції та дотації від вищих німецьких органів влади.

Для функціонування організацій на території Рейхскомісаріату «Україна» була створена система податків та зборів. Найпершим документом, де розглядалося питання податків на території РКУ було Розпорядження Рейхскомісара України від 21 жовтня 1941 р. «Податкова система на території РКУ». В цьому документі вказувалося, що на території РКУ діє радянська податкова система, окрім тих положень, де є особливі розпорядження нормотворення Рейхскомісара. Але в цілому використати радянську модель окупаційною владою було неможливо тому, що не всі працівники державних установ були знайомі з попередніми правовими нормами, розуміли всю специфіку реалізації правових норм. Саме тому довелося створювати таку податкову систему, яка була б зрозумілою місцевим управлінцям для подальшого виконання. Фактично відбулося накладання нових форм та видів податків для населення вже нових реалій окупації на старі довоєнні зразки [18, с. 233–240].

Архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України засвідчують, що на території РКУ була створена специфічна система податків та збирання «даніни» на українських територіях. Інструкція Рейхскомісара від 21 жовтня 1941 р. демонструє запроваджену в цей час систему оподаткування [23, арк. 25]. Тут вказується про такий вид податку, як «оборотний податок». Від продажу товарів цьому податку підлягають обороти господарських організацій та підприємств, які йдуть з продажу товарів. Податку підлягають вироби речей з матеріалів замовника, ремонт речей, транспортування на автомобілях та кіньми, послуги фотостудій, перукарень та пралень, службові та трудові послуги. Сума податку коливалася від 5 до 100 крб. Оплата здійснювалася до 15-го числа кожного місяця. Державні підприємства та колгоспи здійснювали оплату податку за радянським законодавством.

Відзначимо, що місцеве населення окупованої території РКУ підлягало обов'язковому оподаткуванню. Однак існували винятки по обмеженню податків за

умови, якщо щомісячний дохід особи не перевищував 150 крб. Державні установи та інші підприємства і організації обчислювали податок від доходу при кожній виплаті заробітної платні. Традиційно виплачувалися затримані суми за минулий місяць до 5-го числа кожного наступного місяця [12, арк. 24]. Згідно вказаного вище документу, однією із складових податкової системи на території РКУ є податок на прибуток державних підприємств, колгоспів, кооперативних та громадських організацій [24, арк. 3].

В матеріалах фонду Ф. Р-2515 Державного архіву Київської області зазначалося, що на території генеральної округи «Київ» гебітскомісар мав право на власний розсуд встановлювати місцеві податки та грошові оплати на підпорядкованій йому території [25, арк. 1].

Страхове товариство України встановило для населення обов'язкове стягнення на страхування життя та майна жителів цього регіону.

Скарбницю окупаційної влади складала основні за розміром та значимістю податки на теренах Рейхскомісаріату «Україна», а саме: податок з обороту по продажу товарів, податок з прибутку громадських господарств (колгоспів) [25, арк. 6]. Але це був не повний перелік. Також потрібно зазначити про податок з прибутку кооперативних підприємств та підприємств громадських організацій, прибутковий податок з місцевого населення, квартирна плата, поземельний податок, промисловий податок тощо.

Система зборів включала в себе збір на підтримку народного здоров'я, адміністративний збір за видачу довідок, копій, місцевий районний збір, збір з домівок. Для місцевої влади найбільш прибутковими були збори за перевірку мір та ваги, довідки громадянського стану, дозволи на виробництво.

Слід зауважити, що гебітскомісар кожної генеральної області мав право встановлювати свої особливі розпорядження, що були дійсні для виконання в підпорядкованій йому територіальній одиниці.

В генеральній області «Київ» спостерігається особливе прагнення до виконання податку на собак з усіх мешканців сільських управ з боку окупаційної адміністрації. Розпорядження районної управи вказували на необхідність стягнення цього податку, а у разі відсутності оплати право продавати власність осіб, що не оплатили зазначені платежі. Сільський староста особисто відповідав за виконання цього збору [25, арк. 261].

Про чітку фінансово-податкову систему на окупованій території свідчать наступні факти. 15 грудня 1941 р. Київська Міська Управа на основі розпорядження генерал комісара області «Київ» випустила постанову № 257 про встановлення податкової системи на території зазначеного регіону [26, арк. 16–18]. Зокрема передбачалися такі збори та податки: податок з міського нерухомого майна, «тобто з житлових будинків з належними до них будинками, з фабрик, заводів, театрів, лазень і взагалі з усяких будівель, а також з розташованих в м. Києві та його околицях і забудованих земельних діляниць, складочних місць, городів, садів і т.д.» [26, арк. 16]. Розмір податку становив 5% від валового прибутку нерухомого майна. Податок сплачувався двічі на рік – 1-го травня і 1-го серпня 1942 р. Окремим розпорядженням був податок з коней, автомашин, човнів і роверів, які належали державним, ко-

оперативним і громадським установам, підприємствам, організаціям і товариствам, а також приватним особам в такому розмірі: з коней – 200 крб. або 20 марок на рік, з автомашин та моторового човна з кожної сили – 30 крб. або 3 марки на рік, з кожного човна для перевозки людей і вантажу – 200 крб. або 20 марок на рік. Податок сплачувався рівними частинами: за коні та автомашини – двічі на рік 1-го лютого та 1-го липня 1942 року, за човни та ровери – одноразово 1-го травня 1942 року. Податок з великої рогатої худоби розміром 100 крб.: або 10 марок на рік. Податок сплачується двічі на рік – 1-го лютого та 1-го липня 1942 р. [26, арк. 17].

Населення окупованих територій, в тому числі і генеральної області «Київ», сплачувало податки для відновлення зруйнованої бойовими діями інфраструктури, а саме: шкіль, містків та інших будівель. Для цього запроваджувався одноразовий податок розміром 120 крб. з кожної працездатної особи. Від сплати податку звільнялися громадяни німецького походження, поліцейа та члени сімей добровольців, які служили в німецькій армії [27, арк. 6]. Представники місцевого населення, які планували займатися ремісничо-кустарною діяльністю, мусили отримати відповідні дозволи фінансових відділів, які видавали тимчасові реєстраційні свідоцтва, де чітко зазначався вид виробничої діяльності.

Окрім визначених податків окупанти запровадили механізми, що забезпечували посилення експлуатації як у місті, так і у селі.

Так, за наказом гебітскомісара м. Білої Церкви (генеральна область «Київ») на підприємствах було введено 54-годинний робочий тиждень. Система податків для цього регіону була урізноманітнена видами та формами зборів. Крім погектарного податку, що становив 100 крб. для кожної працездатної особи, починаючи від 16-річного віку, вводився прибутковий податок із ремісників, так звані шлюбні та смертні податки, податок за реєстрацію новонародженого тощо. Конфіскації підлягало все зерно, за винятком 10 кг. у розрахунку на кожного члена родини на місяць та 1.5 кг раціону тварин на день. З липня 1942 р. встановлювалася заборона продавати сільськогосподарські продукти. Їх повністю мали здавати заготівельним організаціям [28, арк. 83]. На кожен двір встановлювався свій сільськогосподарський податок.

Система управління окупаційними органами влади громадськими господарствами (таку назву мали колгоспи в період окупації) була наступною. Районний агроном давав наказ про необхідність проведення весняних робіт у колективних господарствах. У разі невиконання його розпорядження на старосту села накладався штраф, що становив 1500-2000 крб. Таким же методом відбувалися плани здачі сільськогосподарської продукції. Ці способи стимулювання населення призвели до того, що у 1942 р. плани м'ясопоставок у цьому регіоні становили 100% [15, арк. 1]. Такий метод давав окупаційній владі можливість контролювати працю селян такими методами, що забезпечувати максимальні доходи та вивезення продукції до Третього Рейху.

Аналіз документів переконує, що податкова система, запроваджена в РКУ, не відображала потреб відбудови господарства країни, що так рекламувалася німцями, а була в першу чергу спрямована на економічну експлуатацію місцевого населення та забезпечення роботи цивільних і карально-репресивних установ окупаційної адміністрації. На території генеральної області «Київ» була створена регіональна специфічна структура податкової системи, зрозуміла та чітка для виконання населенням саме

цього регіону. Генералкомісар мав право вносити свої поправки, зауваження, висновки до діючої системи оподаткування. Саме тому деякі однакові види зборів та податків у регіоні могли виконуватися ще із більшою прискіпливістю чи навпаки, не були обов'язковими у виконанні, порівнюючи із загальною територією РКУ.

В контексті порівняльного аналізу фінансово-податкової системи на досліджуваній території потрібно відзначити, що виконання основних положень, інструкцій здійснювалося зверху, але акцент у виконанні постанов належить низовим ланкам, місцевим органам управління.

Отож, на території генеральної області «Київ» у порівнянні в цілому з Рейхскомісаріатом «Україна» склалася особлива модель фінансово-податкової системи, що була складовою соціальної політики органів німецької окупаційної влади, яка враховувала регіональні особливості. Це проявлялося в тому, що на цій території генералкомісар області встановив систему оподаткування, що була жорсткішою, ніж в РКУ в цілому, але відтворювала основні тенденції розвитку на окупованій території. Проте система податків і зборів, що була встановлена, виконувала функції забезпечення німецьких органів влади необхідними засобами продовольства, сировини, що з однієї сторони було практичним напрямком реалізації планів Німеччини на завоєнованих територіях, а з іншого – проводило практичну роботу щодо встановлення «повного порядку», забезпечення Німеччини методом подальшого грабування багатств України та експлуатації людського ресурсу.

Список використаних джерел та літератури

1. Алексеева А. М. Военная валюта / А. М. Алексеева. – М. : госфиниздат, 1948. – 104 с.
Alekseeva A. M. Voennaya valyuta / A. M. Alekseeva. – M. : Gosfinizdat, 1948. – 104 s.
2. Загорулько М. М. Крах плана «Ольденбург» / М. М. Загорулько, А. Ф. Юденков. – М. : Экономика, 1980. – 376 с.
Zagorulko M. M. Krah plana «Oldenburg» / M. M. Zagorulko, A. F. Yudenkov. – M. : Economica, 1980. – 376 s.
3. Боряк Г. В. «Нацистське золото з України» : у пошуках архівних свідчень / Г. Боряк, М. Дубик, Н. К. Маковська ; Ін-т археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 1998–2000. – Вип. 1. – 136 с.
Boryak G.V. «Natsystske zoloto z Ukrainy» : u poshykah arhivnuh svidchen / G. V. Boryak, M. Dybuk, N. K. Makovska ; Instytut arheografii ta dжерелознавstva im. M. S. Hrushevskogo NAN Ukrainu. – K., 1998 – 2000. – Vyp. 1. – 136 s.
4. Ветров І.Г. Економічна експансія Третього Рейху в Україні 1941–1944 рр. / І. Г. Ветров, К. : Четверта хвиля, 2000. – 232 с.
Vetrov I. G. Economichna ekspansiya Tret'ogo Reihy v Ukraini 1941–1944 rr. / I. G. Vetrov. – K. : Chetverta hvulya, 2000. – 232 s.
5. Гончаренко О. М. Функціонування окупаційної адміністрації Рейхскомісаріату «Україна» : управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.) : монографія / О. М. Гончаренко / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 600 с.
Goncharenko O. M. Fynktsionyvannya okypatsiynoi administratsii Reichskomisaraiatu «Ukraina» : upravlinsko-rozporyadtchi ta organizatsiino-pravovi aspektu (1941–1944 rr.): monografiya / O. M. Goncharenko / NPU im. M.P. Dragomanova. – K., 2011. – 600 s.
6. Бадаев А. С. Бумажные деньги, ходившие на Украине : каталог / А.С. Бадаев. – Чернигов, 1991. – 196 с.
Badaev A. S. Bumazhnye denhy, khodyvshye na Ukraine : kataloh / A. S. Badaev. – Chernyuhov, 1991. – 196 s.
7. Сенилов Б. В. Военные деньги Второй мировой войны / Б. В. Сенилов. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 128 с.

Senylov V. V. Voennye denhy Vtoroy mirovoy voyny / V. V. Senylov. – M. : Fynansy i statystyka, 1991. – 128 s.

8. Левченко Ю. І. Грошові системи на території України під час окупації (1941–1944 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2012. – Вип. 33. – С. 114–119.

Levchenko Y. I. Hroshovi systemy na terytorii Ukrainy pid chas okupatsii (1941–1944 rr.) // Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. – 2012. – Vyr. 33. – S. 114–119.

9. Натанзон Я. В. Бумажные денежные знаки на оккупированных территориях СССР в период Второй мировой войны: каталог / Я. Натанзон. – К. : Логос, 2012. – 140 с.

Natanzon Y. V. Bumazhnye denezhnye znaky na okkupirovannykh terrytoryyakh SSSR v period Vtoroy mirovoy voyny : katalog / Y. Natanzon. – K. : Lohos, 2012. – 140 s.

10. Пасюк І.М. Грошовий обіг на Волині з найдавніших часів до нашого часу / І. М. Пасюк. – Луцьк : Твердиня, 2008. – 140 с.

Pasyuk I. M. Hroshovyuy obih na Volyni z naydavnishykh chasiv do nashoho chasu / I. M. Pasyuk. – Lutsk : Tverdnyua, 2008. – 140 s.

11.Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 182, арк. 161.

Tsentrallyu derzhavnyu arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy (dali – TSDAVO Ukrainy), f. KMF-8, op. 1, spr. 182, ark. 161.

12.Шуст Р. М. Нумізмати́ка : історія грошового обігу та монетної справи в Україні : навч. посібн. / Р. М. Шуст. – К. : Знання, 2007. – 371 с.

Shust R. M. Numizmatyka : istoriya hroshovoho obihu ta monetnoi spravy v Ukraini : navch. posibn. / R. M. Shust. – K. : Znannya, 2007. – 371 s.

13.Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 23, спр. 533, 55 арк.

Tsentrallyu derzhavnyu arkhiv hromadskykh obyednan Ukrainy (dali – TSDAHO Ukrainy), f. 1, op. 23, spr. 533, 55 ark.

14.Рябченко П. Ф. Полный каталог бумажных знаков и бон России, СССР, стран СНГ (1769–1994 гг.) / П. Ф. Рябченко, К. : София, 1995. – 672 с.

Ryabchenko P. F. Polnyy katalog bumazhnykh znakov i bon Rossyi, SSSR, stran SNH (1769- 1994 hh.) / P. F. Ryabchenko. – K. : Sofyua, 1995. – 672 s.

15.Державний архів Київської області (далі – ДАКО), ф. 2225, оп. 1, спр. 10, арк. 83.

Derzhavnyu arkhiv Kyivskoi oblasti (dali – DAKO), f. 2225, op. 1, spr. 10, ark. 83.

16.ЦДАВО України, ф. 4620, оп. 5, спр. 13, 426 арк.

TSDAVO Ukrainy, f. 4620, op. 5, spr. 13, 426 ark.

17.Форостівський Л. Київ під ворожими окупаціями / Л. Форостівський, Буенос-Айрес: видавництво Миколи Денисюка, 1952, 80 с.

Forostivskiy L. Kyiv pid vorozhymy okupatsiyamy / L. Forostivskiy, Buenos-Aires: vydavnytstvo Mykoly Denysyuka, 1952, 80 s.

18.Орлик В. До питання фінансової політики нацистів в окупованій Україні / В. Орлик, Л. Маренець // Архіви України. – 2005. – № 1/3.

Orlyk V. Do pytannya fiskalnoi polityky natsystiv v okupovaniy Ukraini / V. Orlyk, L. Marenets // Arkhivy Ukrainy. – 2005. – № 1/3.

19.ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 150, 152 арк.

TSDAVO Ukrainy, f. KMF-8, op. 2, spr. 150, 152 ark.

20.Полтавський обласний державний архів (далі – ПОДА), ф. Р-2341, оп. 1, спр. 5, арк. 282.

Poltavskyyu oblasnyu derzhavnyu arkhiv (dali – PODA), f. R-2341, op. 1, spr. 5, ark. 282.

21.ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 148, 282 арк.

TSDAVO Ukrainy, f. KMF-8, op. 2, spr. 148, 282 ark.

22.ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 159, 141 арк.

TSDAVO Ukrainy, f. KMF-8, op. 2, spr. 159, 141 ark.

23.ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 4, спр. 7, арк. 24–26.

TSDAVO Ukrainy, f. 3206, op. 4, spr. 7, ark. 24–26.

24.ДАКО, ф. Р-2515, оп. 1, спр. 1, арк. 1–7.

DAKO, f. R-2515, op. 1, spr. 1, ark. 1–7.

25. ПОДА, ф. Р-2795, оп. 1, спр. 1, арк. 4–7.
РОДА, f. R-2795, op. 1, spr. 1, ark. 4–7.
26. ДАКО, ф. Р-2412, оп. 2, спр. 4, арк. 234.
ДАКО, f. R-2412, op. 2, spr. 4, ark. 234.
27. ПОДА, ф. Р-2341, оп. 1, спр. 5, арк. 282.
РОДА, f. R-2341, op. 1, spr. 5, ark. 282.
28. ДАКО, ф. 2225, оп. 1, спр. 10, арк. 83.
ДАКО, f. 2225, op. 1, spr. 10, ark. 83.

Двирная К. П. «Финансово-налоговая политика оккупационных органов власти и специфика реализации на примере рейхскомиссариата «Украина» и генеральной области «Киев» (1941–1944 гг.) / К. П. Двирная, М. В. Главацкий // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Исторические науки». – 2013. – Т. 26 (65), № 1. – С. 16–27.

На основе архивных документов Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины и Государственного архива Киевской области раскрывается финансово-налоговая политика и специфика ее реализации на примере рейхскомиссариата «Украина» и генеральной области «Киев» как составляющих административно-территориального деления Украины в 1941–1944 гг. Авторы выписывают особенности различных регионов оккупированной территории Украины, определяя региональную специфику финансово-налоговой системы оккупационной власти. Эта научная проблема не стала объектом отдельного исторического исследования и требует углубленного и многовекторного анализа.

В первые месяцы оккупации создается целостная система правового регулирования в отношении финансов и налоговых взысканий с местного населения. Анализ архивных документов убеждает в том, что эти вопросы решались в каждой из составляющих управленческой структуры рейхскомиссариата «Украина» от высшего звена до низшего. В управленческую систему оккупационной власти входили генеральные области, гебитскомиссариат, городские, районные и сельские управы, работа и функции которых были четко регламентированы специальными инструкциями, распоряжениями, приказами. Можем утверждать, что немецкой оккупационной администрации за период хозяйствования не удалось создать такую денежную систему, которая была бы полноценной и удовлетворяла потребности оккупантов. Причины этого нужно определять в терминах оккупации, были недостаточными для налаживания длительного денежного обращения на территории рейхскомиссариата «Украина». На этой территории не было достаточной товарной массы для укрепления денежной системы, не могла выполнять регулятивную функцию.

Архивные документы убедительно свидетельствуют, что на территории генеральной области «Киев» существовала своеобразная система финансовых поступлений, имела свои формы, направления, методы работы, наблюдается внедрение финансовой системы органов оккупационной власти, которая была присуща именно для этого региона. Генералкомисар региона, как представитель немецкой власти, пытался использовать особенности этого региона для нужд Третьего Рейха, принимая все необходимые для этого рычаги влияния.

Анализ документов убеждает, что налоговая система, введенная в РКУ, не отражала потребностей восстановления хозяйства страны, так рекламировалась немцами, а была в первую очередь направлена на экономическую эксплуатацию местного населения и обеспечения работы гражданских и карательно-репрессивных учреждений оккупационной администрации. На территории генеральной области «Киев» была создана региональная специфическая структура налоговой системы, понятная и четкая для выполнения населением именно этого региона. Генералкомисар вправе вносить свои поправки, замечания, выводы к действующей системе налогообложения. Именно поэтому некоторые одинаковые виды сборов и налогов в регионе могли выполняться еще с большей тщательностью или наоборот, не были обязательны в выполнении, сравнивая с общей территорией РКУ.

Однако система налогов и сборов, которая была установлена, выполняла функции обеспечения немецких органов власти необходимыми средствами продовольствия, сырья, с одной стороны было практическим направлением реализации планов Германии на завоеванных территориях, а с другой - проводило практическую работу по установлению «полного порядка», обеспечения Германии методом дальнейшего грабежа богатств Украины и эксплуатации человеческого ресурса.

Ключевые слова: архив, финансово-налоговая политика, органы оккупационной власти, генеральная область «Киев», Рейхскомиссариат «Украина», план «Ост», план «Барбаросса», управа, гебитскомиссариат, хозяйственный план, пропаганда, деньги, зона военного управления, штрафы, наказания, бюджет.

Dvirna K. P. Financial and fiscal policies of the occupying authorities and the specifics of its implementation as an example reichscommissariat «Ukraine» and the general area of «Kyiv» (1941–1944) / K. P. Dvirna, M. V. Glavatskyi // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Historical Science. – 2013. – Vol. 26 (65), No 1. – P. 16–27.

Post by the German occupation authorities in the Ukraine is a multi-vector and requires extensive special study. One such topic is the financial and tax system of the occupation authorities in the Reich Commissariat «Ukraine» and the general area of «Kyiv» as its component.

In historical science to the problems of the financial and tax system of the occupation regime has been neglected. Authors prescribe the features of different localities in Ukraine, defining regional specific financial and tax system of the occupation authorities. Note that the above reviewed scientific papers argue that this scientific problem is not the subject of a separate historical research and requires in-depth and multi-vector analysis.

Authors have set the following objectives: to reveal the features of financial – of the tax system as a whole occupying power in the Reich Commissariat «Ukraine» and in the general area of «Kyiv» to explore differences and similarities implementation of this policy.

Archival documents clearly show that in the general field of «Kyiv» there was a peculiar system of financial income, which had its own forms, directions, methods. The district council received a significant portion of revenues from administrative fines bazaar fee. Controls are trying to raise funds for treatment and by providing transportation services. Own revenues accounted for only 1/10 of the full amount of the budget. This amount was not enough, because only the maintenance of the apparatus of government at the district level to be allocated at least half of the budget. The rest had to pay extra amount hebitskomisar.

Document analysis shows that the tax system introduced in CGS, did not reflect the needs of rebuilding the economy of the country, as advertised by the Germans and was primarily focused on the economic exploitation of the local population and support the work of civil and penal and repressive institutions of the occupation administration. On the territory of the general area of «Kyiv» was established regional specific structure of the tax system, clear and precise to perform the population of this region. Heneralkomisar had a right to make their corrections, comments, and conclusions to the current tax system.

In the context of comparative analysis of financial – of the tax system in the study area should be noted that implementation of guidelines, instructions carried on top, but the emphasis in the performance of the decision belongs to the lower tiers, the local administration.

Thus, in the general area of «Kyiv» in comparison with the whole Reich Commissariat «Ukraine» was a special model of the financial and tax system that was part of the social policy of the German occupation authorities, which take into account regional differences. It was shown that in this area heneralkomisar region established a system of taxation that was tougher than the CGS as a whole, but to reproduce the main trends in the occupied territories. However, the system of taxes and fees that were set, served as the German authorities provide the necessary means of food, raw materials, on the one hand it was a practical focus of the plans of Germany in the conquered territories, but on the other - the practical work conducted to establish «complete order» Germany by providing further loot the wealth of Ukraine and the exploitation of human resources.

Keywords: archive, financial - fiscal policy of the occupation authorities, the general area of «Kyiv», Reichskommissariat «Ukraine», plan «Ost», plan «Barbarossa», Council, hebitskomisariat, management plan, promotion, money, the zone of military control, fines, penalties, budget.

Поступила в редакцию 01.11.2013 г.

Рецензенты:

д.и.н., проф. Е. В. Смынтына

д.и.н., проф. С. С. Щевелев